

„Erotika“ pa „Čaša opojnosti“.

Pismo iz Ljubljane. Piše A. Aškerc.

Čislana gospodična!

Torej dve najnovejši knjigi slovenskih poezij sta nama dali povod, da sva pretrgala molčanje izza minolega decembra lanskega leta.

Pišete mi, da Vas je letošnja Velika noč jako prijetno iznenadila, ker Vam je bila poslala iz Ljubljane dve pisanki: Cankarjevo »Erotiko« in pa Zupančičevo »Čašo opojnosti«. Pravite, da ste že parkrat prečitali obe knjigi, da ste slišali nekaj sodb svojih sosedov ter tudi čitali nekaj feljtonov v naših časnikih o Cankarju in Zupančiču; zvedeli ste tudi, da je bila »Erotika« že v par dneh popolnoma — razprodana. In sedaj se obračate še name in me prosite, naj Vam pišem, kako sodim jaz o teh dveh knjigah, in kako sodijo o njih tukajšnji literarni krogi.

Ali pa veste, gospodična, da ni tako lahko odgovoriti na Vaše vprašanje, kakor si morda mislite?

No, vendar hočem ustreči želji Vaši. Prosim Vas pa kar od kraja, da mojega pisma ne smatrajte morda za kako obširno razpravo. Bog začuvaj! Pedantovska učenost pa svobodna vila poezija! Ti dve si nista sestri. Pošiljam Vam samo nekaj misli o teh dveh poetičnih zbornikih, pošiljam nekaj vtiskov, ki sem jih dobil, čitajte te verze. Tudi obširno ni moje pismo. Zakaj, dasi sta oba pesnika nenavadno nadarjena moža, vendar sta še jako mlada; te poezije njune, povite v dva krasna šopka, ki opajajo našo dušo s tako pristnim naravnim vonjem ter razveseljujejo naše oči s takimi bleščočimi in pisanimi barvami, so prva žetev s plodovitih gredic naših dveh poetov. Književnost naša pričakuje od Zupančiča in od Cankarja, da ji podarita še lepših šopkov, katerih posamezne cvetlice bodo še bujnejše razvite, ki bodo imele še sitejše barve in bodo še omamljiveje dišale. In takrat se bode pač pisalo obširneje o obeh pisateljih.

* * *

Zupančič in Cankar sta pretežno lirika; in kakor je drugi krstil svojo zbirko na ime »Erotika«, tako bi bil lahko storil tudi prvi: »Eros« je poglavitni motiv obema. Takisto bi bil pa tudi Cankar svoji knjigi lahko dal ime »Čaša opojnosti«.

Lirika, poezija!

Pristna poezija, izvirajoča iz tajinstvenih globin človeškega bistva in noseča na sebi pečat genialne izvirnosti, se spozna na prvi mah od ponarejene, posnete in pogrete. Kaj je tisto, kar nas tako ogreva, očaruje, navdušuje, ko čitamo pristno poezijo, pravo umetnost, to se pravzaprav niti definirati ali analizirati ne da. Utrgajte bujno razvito vrtnico, ki cvete na Vaši gredi! Poskusite analizirati tisti vonj, tisti specifični rožni duh, ki puhti iz čašice, iz peres — ni mogoče! Poskusite analizirati barvo njenih peres. Morebiti se ta barva natanko niti določiti ne da. Vi samo čutite, da je roža živa organska stvar, ne umetno narejena. Iz tega njenega življenja izvira ves njen čar, čeprav si ga ne morete razlagati. Botaniška teorija tu ne zadošča.

Tako je s pristno umetnostjo, s poezijo.

Pristna, resnična poezija se razlikuje od nepristne, prisiljene, rutinirane, ponarejene in v slabem pomenu »umetne« po priliki tako, kakor se razlikuje živa roža, ki je zrasla po volji stvarnikovi, od cvetlice, ki jo je naredila iz papirja na svoji mizi cvetličarka.

Pristna poezija se razlikuje od nepristne, kakor se razlikuje vino, iztisnjeno iz sočnega grozdja, od »vina«, ki ga je naredil Jud v svoji kleti . . .

Cankar in Zupančič sta torej pred vsem lirika, in lahko še dostavimo: erotična lirika. Lirska pesem je, kakor veste, najneposrednejši izraz človeškega srca, to je, človeškega čuvstvovanja, duševnega razpoloženja. Pravi lirik razodeva v svoji pesmi svojo notranjost, v svojo pesem prenaša trepetanje svojih duševnih strun; mi vidimo kakor v zrcalu njegovo individualnost. Čitaje globoko občuteno, toplo, pristno liriko, čutimo, ako imamo sami kaj srca, skoro isto, kar je čutil pesnik sam, ko je takorekoč »fonografoval« z besedami svoje občutje. V pesništvu, zlasti pa v lirskem pesništvu govori naše čuvstvo. Predmet pesništvu je ves svet, v kolikor vpliva na naše čuvstvovanje, četudi se godi to po poti našega razuma.

Naravno je, da jezik poezije ne more in ne sme biti vsakdanji. Nenavadnemu razpoloženju duha odgovarjaj tudi primeren jezik, ad-ekvatna dikcija. Tisto pravo poetično občutje navdihuje poeta samo in mu narekuje, kako naj govori in pesni. To velja zlasti o lirski dikciji. Dikcija sama pa se zopet izliva v neko značilno valovanje, ki mu pravimo ritem.

Če ima že navadni človeški govor neki ritem, koliko bolj ga imej šele oduševljena pesem, bodisi že kakršnekoli vsebine, tendence ali smeri.

Poetična beseda, izlita v verze, si je ustvarila sama svojo vnanjo obliko s strofami, asonancami, aliteracijami, stiki. Ako je pravi poet pisal v takih, rekel bi, tradicionalnih oblikah, je čitatelj videl vselej na prvi mah le poezijo, duh, pozneje je šele zapazil, da je to pesnjenje vrito v neke določene forme. Drugačna pa je bila stvar, kadar se je posluževal takih pedantovskih poetičnih oblik kak poetaster. Takrat je postala oblika glavna stvar; ideja, pravi poetični moment, tisto nedoločljivo, »imponderabile«, ki je znak pristne umetnosti . . . vse to pa je v samih formalnostih izginjalo, ker vsega tega niti bilo ni.

Zato je nastala zlasti v novejšem času huda opozicija proti tradicionalnim pesniškim oblikam, proti pedantovskemu formalizmu, proti običajnim strofam, proti stiku in drugim takim akcidentalnim pripomočkom vezane besede.

Tradicionalne pesniške oblike so prezirali sicer že davno vsi pravi pesniki ter si ustvarjali svoje oblike po svojem okusu, baš takšne, ki so ustrezale njih individualnim pesniškim mislim; toda pravo revolucijo so glede teh oblik provzročili najbolj takozvani dekadentje, impresionisti in drugi taki antiformalisti.

V tej opoziciji tiči, kakor sem rekel, zdravo jedro. Saj vidimo, da je tudi v upodablajočih umetnostih nastal nekak razkol. Tisti umetniki, slikarji in kiparji, ki prisegajo na princip individualizma, ki naglašajo pametno načelo, da mora moderni človek imeti svojo umetnost, da slikar in kipar ustvarjata iz svoje dobe, ne pa da bi se vedno in vedno naslanjala le na stare vzore: tisti umetniki so učinili takozvano secesijo, ki je dobila v razvoju današnje umetnosti epohalen pomen.

To je nekaka sveža sapa, ki piše in brije preko današnjega umetniškega polja! To je nekak nov »Sturm und Drang«. Kaj hočemo! *Πάντα ῥεῖ*. Naziranje o svetu se je vsled velikanskega napredka eksaktnih znanosti, vsled napredka moderne tehnike in raznih iznajdb v tem stoletju skoraj docela izpremenilo in preobrazilo. To novo naziranje o svetu je vplivalo tudi na gospodarski in socialni razvoj, na ves sestav človeške družbe. Kako bi mogla pri tem občem presnavljanju umetnost, ki je v taki tesni, četudi ne vsakomur vidni zvezi z vsem človeškim življenjem, ostati nedotaknjena? Filozof Nietzsche zahteva kategorično, da naj se »preocenijo« vse vrednote — »Umwertung aller Werte« —. Moderni človek naj se vpraša, živi li s svojim pravim življenjem, ima li svojo umetnost, ima li svoje misli, svojo vero, svojo filozofijo, svojo poezijo?

Ostanimo samo pri svojem predmetu, pri poeziji!

V tem prevratu proti formalizmu so šli in gredo še nekateri poetje predaleč, streljajo preko cilja. Pri takih prevratih je bilo še vsekdar tako. Ta preobrat in prevrat je podnetil v raznih časopisih obširne polemike, kontroverze in razprave. Kdor je zadnja leta čital n. pr. revije: »Zeit«, »Wage«, »Našo dobo«, »Rusko misel«, »Prosvjeto«, »Wiener Rundschau«, »Vienac«, »Kunstwart«, »Neue Zeit«, naš »Zvon« i. dr., je naletel lahko vsak čas na vprašanja, tičoča se reform dosedanje pesniške tehnike. Bili so se često srditi in duhoviti boji, v katerih se je prelilo mnogo — črnila. Jako zanimiva je bila n. pr. kontroverza v dunajski »Zeit« med pesnikom Schlafom in pa med kritikom Levetzovim . . .

In kaj je facit vseh teh polemik? To, kar je često pri takih prepirih: resnica je nekako na sredi med obema sovražnima taboroma!

Stara pesniška tehnika se je razvila naravno. Nepesniki pa so zunanje oblike smatrali za bistveni znak poezije. Poetastrom je formalizem še vselej ubil poezijo. Vsak pravi pesnik pa si ustvari sam svojo obliko.

Poetična ideja se spočne že v neki določeni jezični, verzni in ritmični obliki. »Es ist der Geist, der sich die Form schafft.«

»Stalne« oblike — soneti, tercine, gazele, rondeli, trioleti, ali kakor se že vse imenujejo — pravzaprav niso stalne, ne absolutne. Stik, asonanca, aliteracija, določeno število verzov v eni strofi . . . vse to ni neobhodno potrebno. Absolutno potreben pa je ritem, ki se vanj besede oduševljenega pesnika izlijejo same od sebe. Brez ritma ni pesmi, ne pesniške dikcije! Dolgost verzov pa si pesnik urejaj sam po svoji volji, takisto število verzov v eni strofi. Sploh imej pravi umetnik-pesnik idejo in obliko popolnoma v svoji oblasti! Ne oziraj se na nikake tradicije, če se nočeš; ne priznavaj v obliki nikakih avtoritet! Ne polagaj nežne poetične misli nikdar na Prokrustovo posteljo!

Teh načel se je držal v novejšem času tudi »Zvon«. Zato je na eni plati načeloma preziral vsakršen pedantovski tradicionalni formalizem, na drugi plati pa je bil naš list nasprotnik metrične in ritmične anarhije, t. j. ni odobral tiste smeri, ki piše verze s prozaičnim ritmom. Nekak ritem mora biti v vsaki pravi pesmi razviden in dosledno izveden.¹⁾ Kdor noče pisati takih verzov, naj

¹⁾ Izmed mnogih razprav Levetzova, Servaesa, Schlafa in drugih v »Zeit« in v »Wage« naj omenim tukaj samo ene iz nekega jako svobodomiselnega časopisa, ki ga imam ravno pri rokah. Stuttgartska »Neue Zeit« z dne 30. julija

piše svoje misli tako, kakor se piše nevezana beseda sploh: članki, povesti, novele . . .

m. l. je prinesla članek »Eine Umwälzung der Lyrik?« Ta članek je zelo zanimiv, ker se popolnoma strinja z našimi nazori, izrečenimi v »Ljublj. Zvonu« 1898. l., št. 7. v »listnici«. Nekaj stavkov je skoro dosledno enakih nekaterim stavkom naše »listnice«. Naj prijavimo čitateljem najvažnejše dele tega članka! Kritik H. Ströbel piše med drugim:

»Nach Storm ist Rhythmus und Klangfarbe des Verses ein Mittel, die Stimmung zu reproduzieren, ihr einen präzisen, adäquaten Ausdruck zu verleihen. Nur dann, wenn ich die Stimmung, aus der ein Poem geboren wird, in die genau entsprechende Form giesse, vermag ich auch eine meiner Stimmung ähnliche, resp. gleiche Stimmung bei dem Leser hervorzurufen.

Dass man überhaupt auf den Gedanken kommen kann, auf Reim und Rhythmus und das kunstvoll geprägte Wort zu verzichten, erklärt sich aus der Sucht nach Befreiung von der Schablone und der Konvention, nach echter, reiner, individueller Stimmungspoesie. Wenn man dabei nur das Kind nicht mit dem Bade ausschütten wollte!

Es ist ja unverkennbar, der Reim und der Rhythmus werden von dem Poeten oft als unbequeme Fesseln empfunden. Manch Einer klagt, dass der Gedanke, das Bild sich oft nach dem Reime richte, statt umgekehrt der Reim nach dem Gedanken. Und doch liegt in dem Goetheschen Worte, dass sich gerade in der Beschränkung der Meister zeige, eine tiefe Wahrheit. Reim und Rhythmus bewahren vor zerfließender Breite, sie zwingen zur Konzentration und erhöhen dadurch die Wirkung des Wortes. Und wenn man darüber klagt, dass Reim und Rhythmus die »natürliche« Wortfolge und Satzkonstruktion veränderten, so vergisst man, dass auch schon der Affekt dieselbe Wirkung hat. Poetische und pathetische Prosa wird unwillkürlich und ganz »natürlich« rhythmisch, wodurch doch hinlänglich bewiesen ist, dass der Rhythmus nichts Gekünsteltes und willkürlich Erfundenes ist, sondern lediglich der Ausfluss des Bemühens, einer Stimmung, sei es Träumerei, Vision oder Leidenschaft, den entsprechenden Ausdruck zu geben. Dass es rhythmische Formen giebt, die nur der einen Sprache entsprechen und die deshalb, auf eine andere Sprache übertragen, dieser Gewalt anthun, ist ganz selbstverständlich. In der Feindschaft gegen Vers und Reim liegt deshalb ein gesunder Kern, die Reaktion gegen pedantischen Formenzwang und ästhetische Schulfuchseriei.

Wir sagten das bereits einmal an einer anderen Stelle in dieser Zeitschrift, dass das Kennzeichen des echten Lyrikers die Originalität ist. Die Originalitätshascherei ist deshalb aber noch lange kein lyrischer Befähigungsnachweis. Denn wenn sie — skrajnji dekadentje — auf Reim, Rhythmus und das bezeichnende Wort verzichten, was bleibt dann von ihrer neuen Lyrik noch übrig, als die nackte, triviale Prosa?!

Sehr möglich freilich, dass diese »neue Lyrik« zahlreiche Anhänger findet. Wer Verse und Reime drechseln wollte, der müsste doch immerhin Sinn für Rhythmus und einen relativ reichen Wortschatz besitzen; das ist jetzt ein »überwundener Standpunkt«! Je weniger Worte, je mehr Gedankenstriche, desto »moderner« ist diese Poesie, die das unbequeme Geschäft des Dichtens völlig auf den Leser abwälzt«.

Teh momentov se mi je potrebno zdelo dotekniti se, preden preidem k poezijam pesnikov Cankarja in Zupančiča, ki se rada prištevata »dekadentom«.

Moderna poezija, zlasti lirika, pa se je preosnovala nekoliko tudi v dikciji, v poetičnem jeziku, v izražanju občutja. V tem oziru ima dekadenca res nemalih zaslug. Kako pa so nekateri moderni pesniki, posnemaje dekadentno dikcijo, zašli v karikature, ste že tudi slišali.¹⁾ — Sedaj pa vzemimo v roke najprej Cankarjevo »Erotiko«!

I.

Cankarjeva lirika je pristno vino. Ako čitate njegove verze,³⁴⁻⁵ čutite, da tu ni nič ponarejenega, nič maniriranega, nič »pričutenega«. Vse je priteklo iz njegove duše kakor studenec izpod skale. Kar nam poje in pesni, je občutil sam; takšen vtisk delajo na nas njegove strofe. Tudi kadar nam kaj pripoveduje, kadar brenka na epske strune, je Cankar lirik. Popolnoma »objektiven«, miren epik on niti ne zna biti — česar mu ne prištevamo v greh. Vsi trije lirski cikli: »Helena«, »Iz lepih časov« in »Dunajski večeri« potrjujejo to, kar sem rekel. Slovenska literatura nima preveč tako toplih, pristnih

¹⁾ Dekadentje se trudijo na vso moč, kako bi čim pregaantneje izrazili duševno razpoloženje. V dosego tega namena jim rahijo med drugimi pripomočki n. pr. tudi značilne prispodobе iz mistike, iz katoliške liturgije; takisto upotrebljajo kaj značilne adjektive.

Kdor je pravi poet, ki rabi take prispodobе in adjektive s svojo izvirno, samostvorno pesniško močjo, takemu se vse posreči. Toda posnemači zaidejo naravnost v komizem, v nerazumljive abstraktnosti in suučne karikature. Kdor pa čita verze takega psevdo-dekadenta, ne ve, ali se dotičnemu »pesniku« sanja, ali je mesečen, ali kaj počenja. Včasih ni moči ničesar razumeti. Najskrajnejši dekadentje-impresionisti »opevajo« tako naivne vnane vtiske v tako primitivnih oblikah, da je škoda črniti in papirja. Nemški kritik Levetzov je letos v dunajski »Zeit« dobro označil te poetične igrače v svoji polemiki s pesnikom Holzem.

Kakor v poeziji, tako so pa tudi v prozi zašli nekateri »moderni« dekadentje v najlepše — karikature. Nekaterim takim novelistom-impresionistom je ideal nekaka telegramska dikcija s somaambulno meglenostjo, prepleteno s številnimi »pomišljaji«. Zašli so tako daleč, da so se te vrste »literature« polotili že humoristični listi, n. pr. »Fliegende Blätter« in celo »Jugend«. — Take so skrajnosti. Pravi dekadentje, ki pa si niso izbrali prikladnega imena, pa so genialni reformatorji v moderni liriki. Taki so Verlaine, Dehmel, Liliencron, nekateri češki dekadentje . . .

Najboljše pa je, da opuščamo vsako klasifikacijo in vsako nomenklaturo. Kar je pristna poezija, to ugaja vsakemu človeku, ki ima zdrav, normalen okus, pa naj se prištevata avtor tej ali oni struji, kaj to nam mar!

razodetij čutečega srca, kakor so lirski verzi teh treh naštetih ciklov. Čitajte te stvari, čutimo bitje srca, čutimo utripanje nervoznih žil. To trepetanje je sedaj nežno, sentimentalno, sedaj narašča v strastno hrepenenje, dokler ne najde finala v orgiastičnem erotičnem deliriju.

Takšen je Cankar.

V liriki je čist subjektivist, egoist. Misli samo nase in na svojo ljubezen. Ta mu napolnjuje vse njegovo bitje. V njej živi in diha; on je suženj te strasti; ta strast je ediní motiv njegovi liri.

Erotika!

Moj Bog, kaj je mlademu človeku bližje nego to čuvstvo, to nagnjenje, ta strast?

Mlad pesnik, ki ne bi zapel nobene erotične pesmi, bi bil tak čudak, da bi ga bilo treba voziti po svetu ter kazati radovednim ljudem za primerno vstopnino! Saj je bil sam modri Salomon zapel svojo »visoko pesem« o — ljubezni, ki je sčasoma dobila seveda alegorski pomen . . .

Erotika pa je za pesnika ravno zato, ker mu ta motiv leži v krvi, jako delikaten predmet. Kolikrat se je že opevala ljubezen v vseh jezikih sveta, odkar sploh človek poje lirske pesmi. Ali je mogoče še kaj novega, izvirnega »povedati« o tem predmetu?

Mogoče je, mogoče. Pa za to treba ostro občrtane individualnosti, krepke, izvirne nature, da nam ta večni tema opeva od svoje originalne strani. Kar pa v tem genru ni originalno, zapade brez pardona banalnosti. Takih vsakdanjih, neslanih erotičnih »pesmic« producirajo poetastri dan na dan na cente!

Cankarjeva erotika ni banalna, kolikor smem jaz soditi, in kakor ste opazili tudi že Vi, gospodična.

Kakor sem že omenil, je v liriki glavna stvar »kako«. Ko bi tudi kakemu čitatelju erotični motiv sam na sebi ne bil simpatičen — in takih čitateljev zlasti med Slovenci ni malo — vendar mora vsakdo reči, da Cankar zna povedati, lepo povedati, kar čuti sam; on zna svoje občutje izraziti z besedami tako, da čutimo z njim. In to je pravi kriterij dobre lirike.

Ali naj Vam navedem zgledov iz njegove knjige? Moral bi prepisati po cele strani. Čitajte n. pr. strani: 18. in 19., 27., 28., 29., 35., 37., 38., 45., 49.¹⁾ . . .

¹⁾ Nekateri ljudje še dandanes ne znajo čitati zbornikov poezij. Čitajo namreč kar nepretrgoma po vrsti od prve strani do zadnje. Ker so samostalne posamezne pesmi umotvori zase, bi morali take stvari čitati tudi v večjih odmorih, ne pa vse na »en dušek« . . .

Nekak poseben genre so »Dunajski večeri«. To so nekake lirske romance, lirske slike iz razkošnega velikomestnega življenja. V njih bije prava pesniška moč, vroča strast.

Ker pa mi pišete, da Vam je, ko ste čitali ta ciklus, šinila dostikrat »rdečica v obraz«, naj Vam samo s par besedami pojasnim te stvari.

Cankar izraža tukaj deloma nežno, mestoma tudi precej naturalistično-pikantno občutke, ki mu jih je rodilo velikomestno ozračje, velikomestni (dunajski) milieu, kjer vladajo v občevanju obeh spolov, kakor znano, silo elastični in liberalni nazori. Cankarjeva duša je v teh slučajih samo nežno občutljiv fotografski in fonografski aparat, ki nam kaže življenje takšno, kakršno je tam že našel. Realistično - naturalistične slike torej v genru Zolovem ali Maupassantovem. V takem velikomestnem ozračju je zlasti ženska krepost v neprestani opasnosti. Greh slavi tod svoje orgije takorekoč pred očmi cele javnosti. Socialne rane zevajo v tej družbi, ki si jih nihče zdraviti ne upa, ker so morda neozdravne — kali? Te rane je imela na svojem telesu tako predkrščanska (paganska), eminentno krščanska, pod popolnim vplivom cerkve živeča srednjevečna, kakor današnja moderna družba. Homines sumus. A kjer živi po več stotisoč ljudi skupaj na razmeroma majhnem prostoru, kjer morajo ti ljudje dan na dan priti drug z drugim v dotiko: ondi je življenje jako »pisano«, nasičeno z elektriko najbolj vročih strasti. V velikem mestu polje življenje drugače, bujnejše in svobodnejše nego v kaki preprosti hribovski vasi . . .

V »Dunajskih večerih« je Cankar fotografoval velikomestno ozračje zlasti z ozirom na trpečo žensko. Z umetniškega stališča mora vsakdo priznati, da so te slike izvrstno pogojene. Kjer slika greh, nemoralnost, ne pravi nikjer, da odobrava to življenje.

On samo riše po naravi. Nemoralnosti Cankar torej tukaj ne uči in je ne proslavlja.

Kako polna kontrastov je n. pr. slika na strani 59! Kakor jaz umevam to pesem, Cankar med vrstami iz srca pomiluje ubogo žensko bitje, ki je pačlo kot žrtva človeške družbe . . .

»In trpljenje, brezupa zaduhla noč
iz uvelega diha života . . .
Tvoje duše temna tragedija . . .«

Toda to nesrečno bitje se niti ne zaveđa (več) svojega žalostnega položaja! Pesnikovega modrovanja ne razume ali ga noče razumeti . . . Pravi mu v svoji naivnosti (ali pokvarjenosti?) tako:

»Kaj ti pride na misel — ne bleedi tako!
 Za trenotek obrni se malo v stran
 pa naroči mi čašo kave!«

Kak kontrast!

Zakaj je Cankar uvrstil na strani 64. tisto črtico v nevezani besedi, to je njegova stvar. Boljše bi bilo, da bi je ne bil. —

Jaz torej čitam »Dunajske večere« z realističnega stališča. Pravi poet-umetnik išče povsod le človeka, analizuje in študira čuteče in trpeče človeško srce in poezijo njegovo. Tudi med grešniki išče le človeka, njegovega boljšega bitja, kolikor se ga vidi iz propada zmot. Tako je Dostojevski iskal med največjimi hudodelniki tistih isker, ki jih v teh bitjih niti pregreha ni mogla ugasiti . . . Tako razumevam vsaj jaz te »Dunajske večere«. Menda se ne motim . . . Čisto neomadeževana sicer muza pesnikova morda ni odšla iz tega soparnega ozračja, upam pa, da ga ne odobrava, ampak ga smatra samo za predmet svoji umetnosti. Kot človek čisla pravo etično načelo, kot pesnik pa nam kaže te slike, češ: »Tako je! Ako vam ni prav, pomagajte, zdravite, reformujte našo družbo, če morete! Jaz si umivam roke!« . . .

V »Dunajskih večerih« pa se je — to naj Vam še dostavim — Cankar približal za las tisti delikatni meji, katere resni erotični lirik ne sme prestopiti, ako hoče, da bode literatura prištevala njegove pesmi k resni umetnosti. Marsikak čitatelj, zlasti pa marsikaka čitateljica poreče morda že zdaj, da je Cankar v tem ciklu parkrat vsaj z eno nogo že prestopil tisto delikatno mejo. Finemu okusu se n. pr. adjektiv »pohoten« ponavlja že prevečkrat. A če bi tak sijajen lirski talent, kakršen je Cankar, hotel še dalje iti v tem genru, nego je že šel v »Dunajskih večerih«, bi nam bilo žal zanj . . .

* * *

Cankar je tudi epik. Ako se je komu njegova erotika zdela preopojna, ko pride do njegovih »romanc«, tukaj diha drugačen zrak. Tu ni vse erotika.

Čeprav pa v tej knjigi epik Cankar vobče ne doseza lirika Cankarja, najdete med njegovimi romanci vendar par svetlih biserov. Taki biseri so: »Sulamit«, »Ob grobu tiranovem«, »Ungnadovi gostje«, »Intermezzo v nebesih«, posebno pa »Sultanove sandale«. Čitajte te stvari, čitajte jih po večkrat, in videli boste, kaka poezija je v teh romancah! Kako sanjava, prepojena z jutrovskim duhom je dražestna »Sulamit«!

»Ah, nagni k meni, Sulamit,
prebele prsi svoje! —
Pogine naj ves Izrael . . .
Ti si kraljestvo moje!«

V pesmi »Ob grobu tiranovem« čutimo tisto zgodovinsko Nemezis, ki stopa za petami vseh tiranov. Z ozirom na prizor, ki se vrši ob pogrebu, pa je to tudi dobra satira.

Ungnad, ki je tako pospeševal tisk prvih slovenskih knjig, je vreden spomenika v naši poeziji. Cankar mu je postavil lep spomenik.

»Intermezzo v nebesih« je fina, moderna stvar, na videz kratka in preprosta, pa polna duha. Najboljša izmed vseh romanc pa je duhovita in pereča satira »Sultanove sandale«. Bizantinizem je imenitno persifliran! Da je mogel povedati to, kar je hotel, je šel tukaj tudi Cankar v orient. To potovanje mu ni namen, ampak sredstvo za dosego namena. To bodi povedano tistim kritikom pri nas, ki so se začeli baje »dolgočasiti« ob orientalskih snoveh v naši najnovejši poeziji. Ko bi dotični možje nekoliko globlje pomislili, bi uvideli, da so v naši družbi vprašanja, problemi, ki kar izzivajo satiro, sarkazem in persiflažo. Te snovi pa so često tako delikatne, da jih z ozirom na filistrske nazore današnje družbe, z ozirom na pičlo našo politično svobodo in na jako tesnosrčni tiskovni zakon ni moči obravnavati in kritikovati z navadnim jezikom in v navadnem »civilnem« kostimu. Sapienti sat! A ko bi tisti nasprotniki orientalskih snovi dobro preudarili, kaj je satira, kaj alegorija, ko bi pomislili, da mora satirik svoje želo in svojo puščico zaviti in skriti v sto in sto zavojev, da mora iti često šle po dolгих ovinkih do svojega cilja, poratiti mnogo besed, preden izreče svojo pointo, preden izstreli puščico v »tarčo«: potem bi taki gospodje rajši molčali in se na tihem veselili, če je kak satirik dobro zadel, kamor je meril! Tako je . . .

Naštevši po svojem subjektivnem okusu najboljše Cankarjeve epske stvari, ne rečem, da so druge slabe. Lepa je »Noveleta«, krepka »Slavina«, v narodnem duhu južnoslovanskih pesmi je zložen »Kacijanar«, poetično je »Svatbeno potovanje«, duhovit je »Kongfutse«, čarovita je »Romantika« in nežna je bajka »Dve noči«. Tuintam pa je v teh-le kosih Cankar nejasen. Namesto plastike vidimo lirsko sanjavost, in to ne pospešuje epskega razvoja. Čitatelj potem često ne ve, kaj hoče povedati epik; in to je hiba . . .

V romancah stopa Cankar iz sebe, iz svoje subjektivnosti med svet, kjer se pečajo ljudje še z drugačnimi problemi, nego je erotika. Pravi pesnik se mora zanimati za vse, kar se godi okoli njega; vsa

svetovna vprašanja: narodno, versko, filozofsko, zlasti pa socialno mu morajo biti pri srcu. Pravi pesnik bi moral gledati in motriti svet z višine svojega časa . . .

Cankar se nam kaže v svojih pesmih že precej zrelega. Njegovi nazori so se že precej konsolidirali. Njegova pesem je povsem resna. Sentimentalnosti in mladostne naivnosti ne najdete v njegovih pesmih — vsaj v celoti ne. V liriki pač tuintam luna sveti morda prevečkrat, no ta luna nas ne ženira preveč . . .

Ako pozorno čitate Cankarja, zapazite v njegovih stvareh še dva momenta, namreč blaziranost in nekaj patološkega. Oba momenta bi se dala razlagati morda iz pesnikovega življenja samega. Patološki moment stopa na dan zlasti v njegovih črticah in novelicah. Pričakujemo, da se sčasoma popolnoma iznebi te simpatije za bolehnost. Nekaterim dekadentom se dozdeva to stikanje za patološkimi prikaznimi in tisto ogledavanje »bolnih src« moderno; no trajno vrednost ima tudi v umetnosti le zdravje; normalno je vendarle zdravje.

Cankar je, naj mu očita kdo s kakršnega stališča koli razne hibe, v jedru svojem pravi, globokočuteč in duhovit pesnik, ki ima v sebi vse pogoje, da bode še lahko napredoval, se spopolnjeval in poglobljal. Kdor v tako mladih letih napiše že tako knjigo samoraslih, pristnih poezij, ta je pravi izviren talent, ki se mu ni bati za bodočnost! Vsak prijatelj našega leposlovja mora želeti, da bi g. Cankar dosegel v življenju skoraj kak stalen položaj, v katerem bi mogel brez skrbi za eksistenco posvečevati svoje svobodne ure literaturi.

II.

»Čaša opojnosti«!

Originalno zaglavje pesniškemu zborniku — kaj ne da? Veste, moderni poetje dajejo svojim duševnim otrokom radi nenavadna imena; in prav ravnaajo! Kaj bi se vozili zmerom po izvoženih potih, kaj bi ponavljali in prepisavali stara, že obrabljena imena, ko pa si izmislimo lahko novih, še ne zaslišanih!

Izvirnemu blagu izvirna izveska! Tako je prav. Kaj je izvirnost, individualnost, kaj pomenja rek: »Duo cum faciunt idem, non est idem«, spoznate prav lahko, če primerjate Cankarja z Zupančičem.

Tudi Zupančič je lirik, pred vsem erotičen lirik. Pa kolika razlika med obema! Ničesar nimata vzajemnega, občega med seboj! Melodije Zupančičeve so povsem drugačne; barva njegovih zvokov, tempo, vse je izvirno, »svoje«, no baš Zupančičevo.

To primerjanje se čitatelju vsiljuje samo od sebe, ker sta oba pesnika izdala svoji knjigi ob istem času in ker občujeta prijateljski med seboj. Pa pustimo sedaj vsako primerjanje. Oglejmo si Zupančiča samega, kakršen je!

* * *

Pisal sem Vam v uvodu teh vrst, da je lirskemu pesniku glavna stvar: izraziti svoje čuvstvovanje (občutje) na najneposrednejši način. Čim bolj se posreči liriku povedati z besedami, kaka čuvstva razburjajo ali božajo v konkretnem trenutku njegove srčne strune, v kakem razpoloženju se nahaja njegov duh, tem bolj je dosegel svoj namen, tem lažje nam sugeruje svoje čuvstvovanje, da čutimo z njim. In kako zna Zupančič izražati svoje občutje!

Odprite njegovo »Čašo opojnosti« kjerkoli, čitajte cikle: »Albertino«, »Zimske žarke«, »Steze brez cilja«, »Seguidille«, »Bolne rože«, »Jutro«, ali njegove »Romance« . . . povsod najdete dosti biseroev lirske poezije.

Iz Zupančičeve lirike diše neka mladostna svežost, tuintam naivnost; ton njegove poetične dikcije je navadno naroden, pristno slovenski; blaziranosti ni nikjer sledu; često se mu posreči humor; v sonetih pa je duhovit in moderen.

Zupančiču se pozna, da je izšel naravnost iz ljudstva, iz takega ljudstva, kjer se govori ono elastično slovensko narečje, ki se bliža polnoglasni in blagozvočni srbohrvaščini. Zato ima jezik tako v oblasti, da mu teče sam od sebe iz njegove narodne duše. Tu ni nič prisiljenega, nič preračunjenega, »priučenega«. Kakor virtuozu gosli, je Zupančiču pokoren jezični organ.

Belokranjski dialekt je eden najlepših in je soroden in po svoji lepoti enakovrsten notranjskemu, primorskemu ter vzhodnoslovenskemu in gorenjesavinskemu narečju na Štajerskem. S tem pa ne rečem, da je »Čaša opojnosti« pisana v kakem podnarečju; pisana je v čisti pismeni slovenščini, samo da se ji pozna narodni ton . . .

Rekel sem, da umeje Zupančič često prekrasno izraziti svoje občutje; v tem oziru se prišteva našim najboljšim lirikom. V tem izražanju je vplivala na njega kakor na Cankarja takozvana dekadenca s svojimi dobrimi lastnostmi.

Zupančič izraža svoja čuvstva najrajši na moderen, »dekadenten« način.

Ali naj Vam citiram vse tiste pesmi, v katerih bije prava, topla lirska žila?

346

Čitajte n. pr. sonete na str. 14., 15. in 16., 22., 29., . . . potem pesmi na straneh: 17., 23., 27., 29., 30., 35., 42., 43., 44., 46., 47., 49., 50., 51., 52.—81.; dalje str. 89. in 90. . . . Da ocenite kakega umetnika, pesnika po pravici, sodite ga po njegovih najboljših umotvorih!

Ali pa ni taka ocena čisto subjektivna? Gotovo. Ker Vam ne maram vsiljevati svojega mnenja, rečem Vam samo, da se mi lirske pesmi na naštetih straneh dozdevajo najboljše in najlepše.

Kako originalen je sonet na strani 16.! Kako pristrčno izraža Zupančič tisti trenotek, ko mu je padel v dušo prvi žar ljubezni, čiste mladostne, idealne! Berite o tem na strani 23.! Kako nežen je »Večer« na strani 35.! Kak biser je silhueta »Nedolžnost«! (str. 43.) Kaka globoka ideja leži v tej mali stvari!

»Nedolžnost kakor pajčolan
dekličje lice krije ti;
kot zvezdi dve izza megle
očesci tvoji sijeti.

Po trgu greš . . . In častniki
po trgu promenirajo,
s pogledi poželjivimi
za tabo se ozirajo . . .

A jaz bežim izmed ljudi . . .
in mislim misli žalostne . . .

Glej, tukaj, tamkaj zvezdica
z višine jasne vrne se;
in ktera pade, več nikdar,
nikdar nazaj ne vrne se . . .

Ali čutite, kako nežna narodna stvar je »Pesem« na strani 46.? V genru Cankarjevih »Dunajskih večerov« je zložena »Rendez-vous« (str. 47.) — kako poredna stvar stoji na strani 49.!

»Moj ljubica Julijana — ej!
ona ima črne oči;
in na dnu teh oči, teh črnih oči
tristo hudičkov spi!
Pomislite, bratci, to šala ni:
Na dnu teh oči
tristo hudičkov spi!« . . .

Kako dražestna je »Gini« (str. 89.), ki je solncu ukradla žarek, a pesnik je našel tisti žarek potem na dnu duše Ginine; zagledal ga je skozi njene — oči! Originalno!

Ali Vas ne pretresejo nekoliko melanholične »Brezplodne ure« na str. 50.? Svetel lirski biser je »Kes« (str. 51.). Kako izvirno je izražena osamljenost, kako lepo naslikan obup v »Nočni melodiji« (str. 53.):

»V moji deželi ni cest,
na mojem nebu ni zvezd;
v mojih očeh — tema,
v moji duši — boleost . . .«

Preproste, nežne lirske marjetice so »Seguidille«. Zanimivo je, da je dekadent Zupančič tukaj vlil svoje čute v stalne oblike španskih pesmi.

Med najlepše stvari spadajo njegove »Bolne rože«. S sentimentalnimi melodijami se prepletajo tu nekateri krepki, otožni moll-akordi. Kogar ne ganeta pesmi na straneh 72. in 73., ta nima srca:

»Bila si mi posoda vse svetosti,
okitil sem s čarobnimi te cveti;
napolnil sem te s sanjami mladosti,
postavil sem te na oltar.

In gledal vate v tajnem sem trepeti
in hrepenel po tvoji sem sladkosti,
in ljubil sem te . . . tak nikdo na sveti
ne bo več ljubil te nikdar . . .

Bilo je — in nikdar se več ne vrne.
Nekdo je sveti žrtvenik oskrnil,
nekdo je v jasno tekočino pljunil;
prelila se iz čaše je srebrne,
ugasnil je lestencev žar . . .«

Kaj pravite? To je lirika — kaj ne? Taki verzi bi bili vsaki literaturi na čast!

Prepisaval pa sedaj ne bom več; pismo bi mi preveč naraslo.

Kritik je storil svojo dolžnost, ako je opozoril čitatelja na poglobitve črte v umetniškem značaju kakega pesnika. Kritik se mora poglobiti v mišljenje in čuvstvovanje, v bistvo tistega avtorja, ki ga ocenjuje, da more potem posredovati med njim in pa med čitateljstvom.

Kritikova uloga je seveda tudi subjektivna; toda, pomislite, da kritikovati zna le tisti, kdor o kritikovanem umotvoru sam nekaj razume. Kritik pomagaj čistiti estetični okus, pomagaj občinstvu odpreti oči, da zna gledati umetniške lepote . . .

Toda povrniva se k »Čaši opojnosti«!

Ne pozabite čitati lepe »Himne« na strani 54., in pa »Moje barke« na str. 55.—56.!

Zupančič je tudi humorist. To Vam potrjuje »Bohemien«, ki je »poleti v vinski kleti« zapil svoj denar in zato v januarju pokoro dela. Fin humor tiči tudi v sonetu »Parček« (str. 38.), v pesmicah: »Hi!« (str. 48.), »Na pot« in pa v »Pripovedki o bedastem carju« (str. 97.) . . .

* * *

Med resnimi pesmimi Zupančičevimi najdete tudi nekaj naivnih, otroških, ki jih je pesnik baje objavlj^{al} svoj čas v »Vrtcu«. Ne bomo naravnost grajali, da jih je uvrstil med druge resne stvari. Toda v »Čašo opojnosti« — to vidi sedaj pač avtor sam — te naivne stvari ne spadajo! Saj tudi sladkega mleka ne vlívamo v čašo, v kateri je vino . . . Otroška poezija je seveda tudi poezija, in veliko resnih pesnikov se je že pečalo z otroškimi pesmicami.

Saj je duša nedolžnega deteta res prava neizkaljena, živa poezija. Nam se dozdevajo te otroške pesmi n. pr. tako, kakor otroci sami, kadar zaidejo med resne, odrasle ljudi. Nekak kontrast nastane. Mi čutimo, da zije med nami »velikimi« ljudmi in pa med naivnimi otroki cel prepad. Nekaj časa smo radi v taki družbi, za dolgo časa pa ne gre. »Svoji k svojim«! si mislimo in si želimo, da bi otroci bili rajši kje drugje skupaj na posebnem prostoru.

Zupančič je zložil nekaj čednih takih otroških ali otročjih reči. Gotovo pa bi bilo boljše, da jih je izdal o priliki v posebni knjižici — za otroke, ki pri nas tako živo potrebujejo svojega štiva.

* * *

Tudi Zupančič je dodal svoji lirski »Čaši opojnosti« nekaj epskih motivov. Čisto epska pa je pravzaprav le romanca »Essehrin kip«.

Ta stvar se sme prištevati najboljšim pripovednim poezijam naše literature. Orientalsko-eksotični kolorit samo povišuje njeno umetniško ceno. — Narodna balada je »Kmečka balada«; krepka, plastična stvar. Samo konec ni jasen. Čitatelj ne ve, kdo je bil pokopan »sine lux, sine crux«: ali fant, ki je ubil svojega tekmeca, ali tisti rival njegov? Pred zadnjo strofo nedostaje na vsak način še ene strofe . . . Imeniten je »Stari Kiš«, zložen v duhu »narodne« pesmi. — Humoriistična je pripovedka o »bedastem carju« . . . Ti epski in epsko-lirski kosi pričajo, da umeje tudi Zupančič stopiti iz svoje subjektivnosti in da zna tudi včasih »objektivno« govoriti . . .

Kdor se je že kdaj sam pečal z umetnostjo, s poezijo, ta ve, da ustvarjajoča moč pri pisatelju ni vselej enako napeta, tako dovolj napeta, da bi proizvajala vsakikrat stvari enake vrednosti. Tudi v »Čaši opojnosti« ni vse -- opojno. Marsikatera stran nas nič ne »opaja«, nas pusti hladne. Tudi metrična oblika je na nekaterih straneh že predekadentna — tam namreč, kjer se motiv pesmi sam razplinja v brezvsebinsko meglenost . . . Marsikaj je nedovršenega, nezrelega vmes. To čuti pač sedaj g. Zupančič sam.

Ako pa sodimo knjigo njegovo po celotnem vtisku, po njenih najboljših straneh, moramo reči, da je Zupančič pravi, rojen poet, ki ima v svoji duši globok zaklad poetičnega daru. In če pravi:

»O jaz sem bogat —
pomagaj, pomagaj mi dvigniti
moje duše zaklad!« —

mu porečemo: »Življenje s svojimi borbami, mnogotere izkušnje zrelejših let ti pomorejo dvigniti ves lepi zaklad tvoje duše slovenski literaturi na čast. Saj pravo pisano življenje leži še takorekoč pred tabo. Blagor ti!« Le pogumno dalje, Aleksij Nikolajev!

* * *

Pregledala sva torej »Erotiko« in »Čašo opojnosti«; pregledavala sva pesmi obeh zbornikov kot umotvore ustvarjajoče pesniške duše.

Umetniškim umotvorom se moramo bližati, da jih prav razumejemo in da jih moremo uživati, brez predsodkov. Moramo jih smatrati kot umotvore zase. Poezije torej ne smemo uživati morda s kakšno »poetiko« v roki. Poetje so bili preje nego teoretiki! Pisatelji umetniških-pesniških teorij korakajo za umetniki-poeti, ne pa narobe! . . .

Cankar in Zupančič sta prevesno subjektivistata. Oba izražata sicer na nekaterih straneh nekaj idej — Cankar zlasti v svojih duhovitih »Romancah« — vendar pa vidimo v poezijah obeh pesnikov največ njiju čuvstvovanje. To čuvstvovanje ima erotičen kolorit. Osmešil bi se, kdor bi hotel pesniku predpisavati, kaj naj opeva.

Vendar iščemo pri pravem pesniku ne samo globokega čuvstvovanja, ampak tudi globokih misli; iščemo širokega obzorja, dalekosežnih perspektiv!

Moderni pesnik naj bi ne pesnil samo v svojem imenu, ampak tudi v imenu tiste družbe, sredi katere živi.

Moderni pesnik mora pesniti tudi socialno, v socialnem duhu, v duhu novega socialnega gibanja, ki obeta preroditi zastarele oblike današnje družbe.

Pa tudi narodnost še ni popolnoma premagano stališče — zlasti pri nas Slovanih ne!

Nekateri dekadentje vse to radi pozabijo. Prezirajo vse, kar se godi okoli njih, in opevajo samo svoje občutke.

Z besedami hočejo izražati samo svoje čuvstvovanje. Pri tem pa pozabijo, da človeška beseda ni samo izraziteljica čuvstva, ampak tudi nositeljica misli in idej. Samo čuvstvovanje (občutje, Stimmung) izražati, to je stvar glasbe, jezik naš pa je ustvarjen še za konkretnije predstave.

In vsi pravi in veliki pesniki so bili tudi globoki misleci, ki so s svojimi sentencami bogatili duševni zaklad dotičnih narodnih literatur. Zgledov najdete v vseh evropskih književnostih dovolj.

Tudi Cankar in Zupančič podasta, to pričakujemo, v zrelejših letih oba še nekateri brušen diamant svojega duha, ki obogati idejno vsebino našega pesništva . . . Za danes dovolj!

Vi pa, gospodična, zdravstvujte! Do »svidenja«!

Pesem.

Oj dekle, krasno dekle
z ogljenimi očmi,
kakova moč nevarna
v pogledu tvojem tli!

Pa sem že na bojišču
z orožjem v roki stal,
oko z očesom meril,
pa nič se nisem bal . . .

Pa sem že sredi morja
na gibki ladji stal,
krog mene hrule vihre,
pa nič se nisem bal . . .

A zdaj, ko vtapljam tebi
v oči se prelepé,
bojazni nepoznane
utriplje mi srce.

Nemara, da ga vgrabiš,
na tihem se boji,
oj dekle, krasno dekle
z ogljenimi očmi!

Borut.

